

Радомир В. ИВАНОВИЋ

ВУКОВИЋЕВА ФИЛОЗОФИЈА И ПСИХОЛОГИЈА
СТВАРАЊА

*„Вијем се без лијека између
тајне постања и тајне скончања“.*

Чедо Вуковић

Сопствену активистичку филозофију и психологију стварања, као и егзистенцијалну филозофију јунака цикличног романа *Синови синова* (1979) и свих других дјела, Чедо Вуковић (1920) изражава сажетом реченицом, у виду апофтегме: „Вриједиш колико чиниш!“ Тиме књижевни стваралац у први план сопствене животне визије истиче двије категорије као два пола његове парадигматске осе, његовог става према животу и стварању — *вриједност* и *дјело*, које међусобно хармонично и вишестрано кореспондирају.¹⁾

Вриједност је суштина неког дубљег и трајнијег смисла. Она служи као егзистенцијални, етички и естетички оријентир на судбоносним раскрсницама (аутор би рекао развојима) историјских и друштвених драма, док је *дјело* духовна и материјална инкарнација става. Оно оличава човјекову исконску потребу да сопственим чином осмисли егзистенцију („Ја сам своја мора самотвора“), да на још једном плану докаже како је *дјело* „дјелујући дио стварности“, чиме је круг његових референци увелико проширен.

Ову глобалну идеју заговара Вуковић свом својом интелектуалном и креативном енергијом више од пет деценија књижевног рада (први пут се у јавности огласио социјално интонираном приповјетком, објављеном у подгоричкој „Зети“ 1936. године,

¹⁾ О кореспонденцији различитих идеја у Вуковићевој пенталогии романа *Синови синова* опширније смо писали у студији „Роман-синтеза Чедо Вуковића“, објављеној у нашој књизи *Писци и проблеми* („Слобода“, Београд, 1984, стр. 125—148) .

још као гимназијалац). „Дјело, наставља започету мисао Вуковић, постаје судионик, активни чинилац у времену“. Тиме се он непосредно супротставља мишљењима формалиста и структуралиста који тврде да је дјело у себи затворена структура и да као структура представља изванредно прикладан „објект“ за разноврдне херменеутичке егзегезе.²⁾ Дјело је свим својим елементима — отворена структура, по Вуковићевом мишљењу.

На дијалектички спој егзистенције и умјетности у Вуковићевом продукционом моделу ваљало је поново указати стога што постоји потпуна хармонија његових филозофских, естетичких, поетолошких и креативних опредјељења. То родовски и жанровски разноврсно књижевно дјело (поезија, поетска проза, приповједачка, путописна, мемоарска, есејистичка, документарна и романескна проза, драма, дјела за дјецу и омладину, научни и стручни прилози, полемике и публицистика), много је сложеније и садржајније него што то показују досадашња аналитичка истраживања, која су посвећена овом аутору у доста широком распону од пола вијека — од међуратне приповједачке прозе (1936—1941), преко бројних и значајних романа (1952—1990) до најновијег спјева *Снови микрокозма*, чија је прва половина, састављена од четири стотине и двадесет стихова, недавно објављена у часопису „Стварање“ (2/1989). Сва слојевитост овог дјела неће бити исцрпена ни веома обухватном монографијом, за којом се одавно осјећа потреба.³⁾

Најшире узето, Вуковићев поглед на свијет, његова стваралачка визија, а посебно његова дејствена филозофија и психологија стварања, указују непосредно на три врсте одговорности на које овај стваралац непосустало одговара током готово седам деценија живота и преко пет деценија књижевног стварања: одговорност пред временом (1), одговорност према језику (2) и одговорност према умјетничком чину (3). Вуковић припада оном реду савремених стваралаца који су свих протеклих деценија ангажовано присутни, у матици друштвених и у матици културних и књижевних збивања. Међутим, у честим сменама ствара-

²⁾ Књижевна општина обиљежила је на Цетињу (4. априла 1986. године) педесетогодишњицу књижевног рада Чеда Вуковића. Том приликом прочитали смо саопштење „Трагање за суштином (Књижевни портрет Чеда Вуковића)“, дактилогр. стр. 8, чији је дио објављен у листу „Побједа“, 19. априла 1986, под истим насловом.

³⁾ Спјев *Снови микрокозма* припада оном жанру дјела која савремени теоретичари књижевности и поетичари називају аутореференцијалним. У њему је веома много мјеста добила филозофија и психологија стварања, а енормно висок степен алегоричности, па чак, дјелимично, а апартности поетског говора, учинио је ово дјело већ сада изузетно занимљивим за алтернативне интерпретације.

Велики број стихова посвећен је *ријечи* као специфичном ентитету и начину њеног функционисања у различитим контекстима, што посебно указује на значај *дијалогизације*, која чини парадигматску осе читавог спјева. Спјев је *in extenso* објавила никшићка „Универзитетска ријеч“ 1980. године.

лачких модела Вуковић се није поводио за оним стваралачким парадигмама које су стране његовој вокацији. Доследан једном одабраним принципима, модернизујући свој књижевни израз колико му је то допуштало сопствено животно и књижевно искуство у природној метаморфози, он је удовољавао потребама времена и потребама сопствене стваралачке природе. Основна идеја-водиља му је била да очува аутохтоност сопственог свијета и сопственог умјетничког израза, јер се само на тај начин може, по његовом мишљењу, показати свеукупна снага интелектуалног и творачког потенцијала.⁴⁾

Вођен таквим егзистенцијалним и стваралачким опредјељенима, Вуковић је исписивао томе својеврсне егзистенцијалне прозе, како ту врсту књижевности називају неки од теоретичара, естетичара и филозофа. Аутор, наиме, није толико настојао да одговара „задацима дана“, колико неким суштственим захтјевима времена и неким вашим духовним потребама. У књизи *Раз-*

⁴⁾ Вуковић неријетко и сâм веома прикладно дефинише сопствена филозофска и естетичка гледишта. Најпотпуније то је учинио у већ спомињаном разговору „Музика стоји испод и изнад ријечи. Она је праизвор свих говора на шару земаљском“, објављеном у књизи Јевта М. Миловића *Разговори са умјетницима* (Прва књига), пишчево издање, Београд, 1983, стр. 5—63.

При крају разговора Вуковић расправља о сопственом систему мишљења на начин који истовремено свједочи о пишчевом настојању да појединачном искуству да неки општији смисао, било да се ради о категорији рационалног било ирационалног:

„Наравно, не желим да сада истичем неку своју мисаоност или посебну даровитост за то, него мислим да она извире донекле и природно из наше средине, из наших услова живота, из традиције, из нечега што с нама долази и чега можда нијесмо довољно свјесни или га не умјемо сасвим прецизно објаснити. (...) Узмите, рецимо, Лалићеве романе. Они носе у себи неке животне и мисаоне токове који говоре о нашем човјеку, његовом болу и трагичности и ожиљцима на његовим костима, али и о нечем што повезује њега као јединку са свељудским. (...) Мисао наших писаца махом се не може свести у чист филозофски систем. Али она је извјесно понирање иза животног факта, иза чињенице, иза тога што се збило са човјеком. То је покушај наших писаца да продру у неку животну суштину — зашто се нешто збило, зашто је човјек такав, зашто је наше вријеме такво, зашто се у тим видовима све то јавља у нама, зашто је наша етика таква, зашто су наша вјеровања и наше сумање такве. То је мисаоност која није апстрактна, која је веома везана за живот, за судбину, за трагичност човјековог живљења, али има и нечега тешко ухватљиво, тешко објашњиво, гдје се човјек сусреће са губањима ван себе, с губањима која се опет на неки начин рефлектују у њему и повезују га с временом иза и испред њега, с просторима знатно ширим него што га могу измјерити наши свакодневни кораци“ (стр. 48—49).

Овај, нешто дужи цитат навели смо да покажемо како Вуковић не само да има потребу за тзв. *древном причом*, која траје без почетка и краја, него истовремено ту особеност показује и у промишљању о *причању* као синониму *бивствовања*. Уједно, овдје налазимо и ембрион идеје коју ће доцније генерирати у есеју „Вријеме — мој завичај“, а процес генерирања књижевног текста веома је важан за тип ствараоца коме Вуковић припада.

говори са умјетницима (1983), чији је аутор академик Јевто М. Миловић, о том одређењу Вуковић експлицитно свједочи: „У ствари, та одговорност пред временом, друштвом, средином, оидста је била присутна не само у мени него и у другим писцима моје генерације“. Етичка одређења хармонизована су са естетичким код ове врсте стваралаца. У сваком свом исказу писац се залагао за неки виши и осмишљенији статус стварања, те би се могло закључити да он испишује својеврсну апологију стварања.

Вуковићев поглед на свијет карактерише интегралистички приступ. Он није подлегао оној замци погрешке хијерархизације људских чинова. У духу паративне културе, у којој је поникао, он све људске гестове дијели на вриједне или невриједне, односно на оне који јесу или нијесу достојни људског памћења. *Вриједност* представља праву и потпуну мјеру људскости, а она се, између осталог, потврђује, и трајношћу. Човјек је по пишчевом мишљењу у сваком „трену, дану и вијеку“ на планетарној и космичкој раскрсници, а то значи да, свјестан своје трајне одговорности, мора у сваком часу испуњавати високо постављене моралне и стваралачке захтјеве. О томе непосредно свједочи још један од вуковићевских глобалних симбола — *синови синова* као термин-индикатор. По том филозофском и моралном одређењу Вуковић припада оној стваралачкој вертикали коју у црногорској књижевности XIX и XX вијека сачињава књижевни квартет — Његош — Љубиша — Марко Миљанов и Михаило Лалић.⁵

Дејствена филозофија је на специфичан начин отјелотворена у култу ријечи, јер је у овом систему мишљења изједначена егзистенција и ријеч, односно у овом начину мишљења целокупна егзистенција дефинише се вербалном енергијом. Књижевну умјетност, као и све друге врсте духовних дјелатности, уосталом, Вуковић сматра прикладним средством за понирање у „животне суштине“, односно средством за моделирање свијета које је у најмању руку једнако вриједно другим облицима моделовања (науци, религији и сл.).⁶ Са сигурношћу се може тврдити, отуда, да је Вуковић преузео многе премисе филозофије егзистенције,

⁵ Неки дубљи смисао, и онтолошки и гносеолошки посматрано, већује јунаке Вуковићевих дјела са временом и простором. О том у већ цитираном разговору аутор каже: „Та нераскидивост амбијента и човјека, природе и човјека, предмета и човјека, то јединство мислим да мора бити присутно у литератури, јер је оно присутно у животу сâмом. Не знам како бих другачије то јединство могао да видим и искажем“ (стр. 63).

⁶ О књижевној умјетности као једнаковриједном начину моделовања свијета веома надахнуто је писао Блаже Конески у огледу „Еден опит“ („Једно искуство“), саопштеном као програмски текст на почетку избора *Стари и нови песни* (Старе и нове пјесме), „Стремеж“, Прилеп, 1979. Текст је, због опште важности, објављиван још неколико пута. На српскохрватском језику објављен у књизи поезије Конеског *Тамне воде* („Веселин Маслеша“, Сарајево, 1981). Конески занимљиво пише о Вуковићевим *Сновима микрокозма*.

као што је, у естетичкој сфери, преузео многе премисе и креативне поступке које његује интегрални реализам (посебно када се ради о категорији *истина*). Стваралачка имагинација и контемплација има сврху само утолико уколико њихови производи, у андрићевском смислу значења, служе човјеку или човјечанству, а то значи да је Вуковић у свом промишљању о функцији и сврси књижевности ближи оним ауторима који се залажу за социјализацију ове врсте умјетности него за оне компоненте које воде ка апсолутној естетизацији. Има нечег поетичног у ауторовом потпуном предавању књижевној умјетности, без остатка, у његовом односу према *чину говорења* и *чину писања*. Вуковићев етички идеал је — *слобода* (занимљиво је његово мишљење да би стваралачка слобода морала бити ослобођена од борбе за слободу), а естетички идеал му је — *сверијеч*. То је метафизичка категорија о којој сањају све цивилизације. *Сверијеч* би по ауторовом тумачењу била свеобухватна категорија, она која би замјенила све друге ријечи, односно она последице које би све друге ријечи биле сувишне. Неиспуњеност овога сна не лишва ствараоца потребе за даљњим сањарењем, јер је он дубоко свјестан оне велике дубодолине која дијели конкретну сферу од сфере латентне енергије ријечи, што ће нарочитом снагом показати у спјеву *Снови микрокозма* (1987).⁷⁾

У Вуковићевој филозофији и психологији стварања *ријеч* представља специфичан ентитет. И поред више пута доказане моћи овладавања ријечју, захваљујући несумњивом таленту, и поред пасионираног изучавања и сакупљања лексичког материјала, захваљујући уложеној интелектуалној енергији у сфери науке о језику и науке о књижевности, трагања за далеком етимологијом, за старим и новим значењима (*прасловљем*, како сâм аутор каже), — Вуковић се не заваљава помишљу да може трајно и потпуно овладати бићем или шифром *ријечи*. Његов став је у том погледу изузетно скептичан, јер он не вјерује да се ријеч може тумачити ријечју, мада „наративна ренесанса“, у којој и сâм видно учествује својим дјелима, враћа вјеру у трајност и неопходност стваралачког чина, у експресивност, љепоту и чистоћу поетског говора. Тим поводом Вуковић луцидно закључује: „Ми стварамо литературу уколико имамо дара, али не стварамо ријечи“. Стога се књижевни стваралац у сваком часу стварања налази у прометејском положају: он ствара *нови свијет старим средствима*. С једне стране он је осуђен на сумњу у моћ ријечи, док је, с друге стране, свим својим бићем њој предан као меди-

⁷⁾ О односу конкретне и латентне енергије ријечи опширно смо писали у књигама *Реч о речи — Поетика Аце Шопова* („Ново дело“, Београд, 1986), *Поетика Славка Јаневског* (I — II), ГИРО „Слово“, Краљево, 1989, и *Поетика Риста Ратковића* („Универзитетска ријеч“, Никшић, 1990).

јатор: између смисла и човјека, природе и човјека, историје и човјека („У мени влада ријеч, њена тежина и њен смисао“, каже експлицитно тим поводом Вуковић, тврдећи да су писац и дјело срасли у неодвојиву органску цјелину).

Вуковићева замишљеност над свијетом, склоност ка обухватној медитацији, као и замишљеност над свијетом сопственог дјела,⁸⁾ нашла је свој адекватан израз управо у промишљању о језику/говору (природном и вјештачком), јер нема ни једног од његових пет стотина лирских, драмских, епских и есејистичких прилога у којима он, посредно или непосредно, не елаборира ову проблематику, а нарочитом снагом долази до изражаја у есејистичкој књизи *На бјелинама времена* (1986), коју смо припремили за штампу и критички прокоментарисали, потом у необично структурираној књизи — аутографу *Сам собом* (1987), издатој поводом пишчеве педесетогодишњице рада и веома мало коментарисаној, као и роману *Ријека* (1988), који је неопходан у проучавању иманентне поетике. У свима њима аутор инсистира на *дovршености* дјела, што се не види на основу средишње реченице наведеног романа — „Што се почне нек се дочне“, а то на још један начин потврђује ауторову дјелатну филозофију.

2.

Одговорност према језику Вуковић експлицитно показује тако што *ријеч* схвата као незамјењиво средство комуникације међу различитим цивилизацијским и културним ареалима. Она на тај начин постаје средство хуманизације односа у времену све присутнијих и све бројнијих алијенација савремене цивилизације. И на теоријском и на практичном плану Вуковић се залаже за *језичке синтезе*, чиме показује ваљаност својих опредјељења у најширим размјерама, њихову одрживост и примјењивост. „Мој језички израз, пише тим поводом Вуковић у књизи-аутографу *Сам собом*, — макар колико био ослоњен на изворишта са црногорског тла — није и не може бити затворен за струјања са свих страна, из простора и времена, као што ни моје небо није

⁸⁾ О томе пише Вуковић у већ спомињаном разговору:

„Најважније су ми двије ствари: прво, да осјетим јединство између садржине и облика у мноштву могућности, које, заправо, и нијесу могућности. Чини ми се да постоји само онај један једини облик јединства и ваља га наћи (...); друго, треба да осјетим да ти ликови, јунаци живе стварно у мени, живе у мојој визији, да их прије него што почнем писати толико оживим, толико јасно видим да касније, у току писања, знам како ће се понашати, како ће реаговати на збивања у роману“ (стр. 55).

затворено за свјетлости, за облаке и вјетрове“.⁹⁾ Уједно, аутор показује и сопствену досљедност у оквирима глобалне хуманистичке пројекције свијета и збивања у дјелу и изван њега, све оне суме сазнања коју је црпио из националног и наднационалног културног и књижевног наслеђа. Писац је дио континуираног процеса стварања, дио оне непрекидне „наративне ренесансе“ коју чине сви писци свијета у напору да обогате постојећу стварност, и садржински и формално. Вуковић не жели да одвоји субјективно од интерсубјективних искустава и сазнања.

На филозофском и етичком плану, у непрекидној бици добра и зла, *дјело* постаје значајно оружје у борби против насиља и дехуманизације. Након што је лично учествовао у другој свјетској катаклизми на страни добра, Вуковић наставља *дјелом* да се одупире духовној деградацији и савременој катаклизми која човјеку и човјечанству пријети на свим фронтовима. *Дјелом* се, дакле, учествује и даље у континуираном духовном, историјском и друштвеном прогресу. У том смислу требало би схватити ауторов борбени поклич у култури и књижевности: „Ваља нам и књигом војевати!“ Тиме се Вуковић декларише као присталица оне његошевске „борбе непрестане“, јер он сасвим исправно сматра да се ни једна од вриједности не може трајно освојити, односно да се ни једно од многобројних зала у човеку, друштву и природи не могу трајно побједити. У процесу очовјечивања човјека из дана у дан *дјело* је посљедња његова узданица, извориште и ризница његове бескрајне, макар и илузионистичке, вјере у прогрес.

У том смислу могли бисмо навести на десетине Вуковићевих глобалних симбола у којима он сумира своје стваралачке поруке. Један од њих је — *судилиште*. У сваком тренутку, као што је напријед речено, човјек и човјечанство су на испиту савјесности и предузетности, чиме се непосредно стваралац супротставља покушајима да се читава наша егзистенција сведе на пукe анималне нагоне. Издвајање *духовности* у ери општег распада вриједности није само илузионистички или идеалистички чин ствараоца беспомоћног човјека, него и један од оних филозофских, стоичких покушаја да се супротставе девалвацији вриједности макар и сâмим чином побуне. *Дјелом* се уистину суди истовремено и себи и другима, а сâмом чињеницом да је стваралац учинио све што је било у његовој моћи — обезбјеђује му се и праведнији третман пред судом будућности, који ће, бесумње, бити лишен и илузија и благонаклоности савременика.

⁹⁾ Књигу-аутограф Чедa Вуковића *Сâм собом* издало је Удружење књижевника Црне Горе, без назнаке године и непагинирану. Сличне књиге издате су још поводом јубилеја Душана Костића и Михаила Лалића. Књига садржи ауторове исписе руком о појединим темама, потом илустрације и ауторске коментаре. Ове књиге неопходне су у процесу конституисања како експлицитне тако и имплицитне ауторове поетике.

Послужимо ли се начином метафоричног изражавања, као што то чини и сâм аутор, можемо закључити да он налази свој завичај у *времену*, односно да се у *дјелу*, као у неком средишту, сүстичу и үкрштају многе глобалне идеје времена у коме је оно настајало. Аутохтону поетику времена формулисао је Вүковић у есеју „Вријеме — мој завичај“, приступној бесједи одржаној у Црногорској академији наука и үмјетности у Титограду (28. фебруара 1985). Пишчев завичај — *вријеме* смјештено је у бескрају, између искона и кона („трен и дан и вијек. Или, рецимо, слив времена и невремена минулих и будућих“). Ријеч траје у времену, те се са сигурношћу може тврдити да је *поетика времена* у Вүковићевом књижевном опусу супраординирана *поетици простора* (која је сведена на релативно узак црногорски простор).¹⁰⁾

Да је ова констатација тачна потврдићемо и чињеницом што *вријеме* у ауторовом систему мишљења једновремено подразумева и физичке и метафизичке компоненте, а то значи да је аутору више стало до универзалних него до регионалних значења. На то үпућује и једна үспутна дигресија која нас се у први мах доима као есејистичка игра, али која, у другом плану значења, указује на процес *универзализације*, односно на потребу сериозне интерпретације и најмањег исказа: „Завичај су и нивози књига у мојој соби од пода до стропа — нивози видика одавде до прасловља . . .“. Посебну нажњу, у даљој елаборацији ове идеје, заслужују лексеме — *видици* и *прасловље*, јер се први односи на ону недостижну његошевску тачку посматрања и тумачења свијета, а други на способност вербалног үобличавања новостечених сазнања и искустава.

Вүковићеву преданост *ријечи* најрјечитије посвједочују његова дјела која имају самосталан живот и о чијој рецепцији би се могла написати посебна студија (било о читалачкој, било о критичарској). Рецепциони модел показује да током протеклих деценија није било битних изневјеравања суштина Вүковићевих дјела, тако да писац није морао устајати у одбрану оних њихових звучења и значења која сматра примарним. Морао је, међутим, да устаје у одбрану дјела као духовне вриједности,

¹⁰⁾ На значај категорије *вријеме* непосредно указује наслов есејистичке Вүковићеве књиге *На бјелинама времена* (НИО „Универзитетска ријеч“ и Црногорска академија наука и үмјетности, Никшић — Титоград, 1986, у којој је, као үвод, курзивно штампан есеј „Вријеме — мој завичај“ (стр. 19—24), као програмски текст.

О Вүковићевој поетици времена и простора писали смо дјелимично у предговору овој књизи — „Књижевна есејистика Чеда Вүковића (Прилог Књижевној генологији)“, стр. 9—16, који ће касније бити прештампан у нашу књигу *Од ријечи до ријечи* (њу ће током ове године објавити никшићка „Универзитетска ријеч“).

С обзиром на то да у овом раду не дајемо био-библиографске податке о Вүковићу, үпућујемо читаоца на „Биографију“ и „Библиографију“ које су штампане у књизи *На бјелинама времена* (стр. 216—217 и 218—221).

уопште узето, и у одбрану умјетности ријечи као највише и неопходне човјекове потребе. Захваљујући и експлицитној и иманентној поетици, Вуковићево дјело је имало динамичан живот, што се види по поновним објављивањима у различитим културним центрима, као и по преводима код нас и у иностранству, упркос извјесне идиоматичности коју несумњиво садржи и која омета већи степен комуникативности.¹¹⁾

У овом тренутку поезијом је засвођен обухватни и разноврстни опус Чедо Вуковића. Самосталном књигом најприје се јавио у поратном периоду — поемом за дјецу *Виторог* (1948), док посљедње дјело лирске провенијенције представља медитативни спјев *Снови микроkozма* (1989), који не само што је инспирисан Његошевом *Лучом микроkozма* (1845) него представља и својеврстан филозофски дијалог о нашој егзистенцији, те му се ускоро мора посветити посебна пажња, како са становишта филозофије и психологије стварања, тако и са становишта филозофије књижевности која свакодневно постаје све занимљивија дисциплина науке о књижевности.¹²⁾ За теоретичаре поезије и оне који се баве психолошком естетиком, Вуковићев спјев ће бити утолико занимљивији уколико се зна да је писан у секстинама и да је сваки завршни стих Његошев, тј. да је шестина спјева саткана од виспрено инкорпорираних Његошевих стихова који у новом контексту добијају и нова значења (поготову што представљају поенту сваке од строфа).

Прије десет година Вуковић је, као што је познато, објавио роман-синтезу, пенталогiju романа *Синови синова* за коју је добио највише југословенско признање — награду АВНОЈ. Ова обухватна романескна форма значајна је као свједочанство пишчевог настојања да обухвати више од једног вијека историје црногорског народа у преломним тренуцима његове историје (кроз породичну хронику), док је са друге стране он показао примјереност романа као пластичне форме за исказивање најсложенијих животних еманација, филозофије егзистенције. У студији о овом роману већ смо рекли да он одговара пишчевом синтетичком погледу на свијет, односно да он резимира све оне особености од којих је састављен његов таленат. Уједно, неким од дјелова пенталогije досегнут је и највиши естетски домет, тако да се може закључити како је Вуковић у транспозицији граде полазио од појединачног, а завршио је за општом сликом свијета.

¹¹⁾ До данас је ово дјело превеђено на албански, македонски, мађарски, турски, чешки, бугарски, словеначки, словачки, русински, руски, француски, њемачки, енглески, италијански и шпански језик.

¹²⁾ Видјети двије значајне књиге Миливоја Солара: *Увод у филозофију књижевности* („Библиотека“, Загреб, 1978) и *Филозофија књижевности* (Свеучилишна наклада »Libeg«, Загреб, 1985), као и књигу Жана Бофреа *Увод у егзистенцијалне филозофије* (Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1974, превео Зоран Зец).

Са друге стране посматрано, са становишта филозофије и психологије стварања, Вуковић непрекидно тежи *цјелини* и *цјеловитости*. Само је у једном случају (*Синови синова*) успио да у потпуности спроведе овај концепт, док бисмо за остала дјела рекли да представљају мање кохерентну цјелину, мада им се цјеловитост, или, боље речено, међусобна зависност не може порећи. То се нарочито види при генолошком дефинисању припадности појединог романа или групе романа. У том смислу могло би се закључити да три сасвим кохерентне цјелине представљају три тематско-мотивски издвојене групе романа: првој групи (*историјском роману*) припадају: *Поруке* (1963), *Ћудилиште* (1971), *Брћовићи с Каруча* (1979), *Под Скадром* (1979) и *Ријека* (1988); другој групи (*револуционарном роману*) — *Висине* (1952), *Rustemi* (1953), *Без реденика* (1955), *Мртво Дубоко* (1959), *Коло над колом* (1979) и *Девета зора* (1990);¹³ док трећој групи (*друштвеном роману*) припадају — дјелимично *Rustemi* (1953) и *Без реденика* (1955), а у цјелини *Развође* (1968), *Изби буна* (1979) и *Тече Тара* (1979). Изван ове подјеле остала је необично структурисана књига *Митски декамерон* (1990) у којој су транспоновани познати митови и легенде.

У свим романима доминира трагична визија живота („Све ме лелек лелеку додавао“). Писац је временом показивао све већи степен романсијерског умијећа, тако да је песимистичкој визији истовремено припајао и стоицизам својих јунака, односно социолошкој и психолошкој равни истовремено је додавао и симболичку раван. У психологији Вуковићевих јунака доминантна је, ипак, виталистичка пројекција, у традицији свеукупне патријархалне културе у којој се култ чојства и јунаштва његује као *modus vivendi*. Тако је дошло до потпуног поклапања *чина* и *промишљања* о њему, а то значи да је сваки од јунака свјестан своје тренутне и своје трајне егзистенције (кроз узвишене гестове), односно преегзистенције, егзистенције и постегзистенције. У том погледу индикативни су тзв. пандан-романи, као што је случај са *Висинама* и *Мртвим Дубоким*, јер без сучељавања те мање видне симболике тешко се могу исцрпсти сва значења и звучења Вуковићевих романа и цјелокупног књижевног опуса.¹⁴)

¹³) Роман *Девета зора* (дакт. стр. 214) издаће ове године београдски издавачи „Књижевне новине“ и „Вељко Влаховић“. Он чини дио романескног триптихона (*Висине*, *Мртво Дубоко* и *Девета зора*), а тематски и хронолошки се може везати за Лалићеву *Хајку*. Романсијер прати двије породичне и мноштво појединачних судбина у завичајном амбијенту, занимљиво укрштајући дијахроне и синхроне линије збивања, показујући сву „драму живљења“ и умијеће овладавања природним и вјештачким језиком, као и новим начином симболизације и метафоризације.

¹⁴) Потпуна библиографија Ч. Вуковића објављена је на странцима часописа „Стварање“, 1981, бр. 10, стр. 1239—1258 (аутор је Добрило Аранитовић).

*

Свим врстама и жанровима којима се током протеклих деценија бавио, Чедо Вуковић је бранио и одбранио глобалну идеју о *дјелу* као источнику сазнања, као свједочанству времена у бици против заборавља, као незамјењивој могућности дијалогизирања и провјере новостечених искустава и сазнања. На естетском плану, Вуковић је успио да оствари потпуну хармонију жеља и могућности. Он је остварио књижевни опус који плијени актуелношћу тематике и мотивике, љепотом језика, језгровитошћу нарације у којој је акумулирано искуство усменог народног приповједача, истинитошћу приказа бројних животних еманација, драмских ситуација, као и разноврсношћу и сложеност представа и стварног и имагинарног свијета. Вуковић припада оном кругу савремених црногорских и југословенских романсијера који су оставили видан печат времену у коме су стварали (Мирослав Краљевић, Мишко Краљевић, Ранко Маринковић, Славко Јаневски, Михаило Лалић, Добрица Ћосић, Борислав Пекић, Павле Зидар и многи други). Вријеме је на најбољи начин потврдило исправност и значај њихових теоријских и креативних опредељења тиме што су најзначајнија од њихових остварења постала наша неопходна духовна потреба.

Radomir V. Ivanović

VUKOVIĆ'S PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY OF CREATION

Summary

In course of past five decades literary historians, theoreticians and critics dealt very little with studies of philosophy of psychology of creation in literary work of Čedo Vuković. Insufficiency of this type of research is explained by the fact that, really, one cannot talk about the existence of defined philosophic or psychologic systems in his literary work, but this knowledge does not free us from the need to investigate the elements of that system, to the extent of their existence, as well as the elements of author's philosophy and view of the world of artistic work.

In this paper the author has at first extended the issue in a way to set in focus of his own analysis its three aspects: writer's responsibility before the time (1), responsible toward the language (2) and responsibility toward the artistic act (3). Denominating Vuković's philosophy as activistic, and his prose as existential, the author at the same time dealt with psychology of creation, pointing to writer's aspiration towards an integral presentation of the universe, what significantly extends the references of his literary work. In this the author of this paper has implicitly used the poetics of Vuković's work, as well as writer's explicit statements, for illustrating his own judgments and opinions.

